

Recenzje. Polemiki

DOI: 10.2478/v10075-008-0009-5

Renata Gozdecka

***Pokój jako przedmiot międzykulturowej edukacji artystycznej.
Frieden als Gegenstand einer interkulturellen, künstlerischen Pädagogik,
Jarosław Chaciński, red. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej
w Słupsku, Słupsk 2007***

Pokój – pozornie nietrudne do zdefiniowania pojęcie: brak wojny, konfliktów, zgodne relacje pomiędzy narodami. Jednak, jak powszechnie wiadomo, utrzymanie pokoju na świecie jest trudne do zrealizowania, wojna jako zjawisko społeczno-polityczne jest ściśle związana z historią ludzkości od prapoczątków jej struktur społecznych. Nośnikiem krzewienia pokoju jako wartości uniwersalnej są różnorodne działania, takie jak nurty antymilitarystyczne idące w kierunku wychowania dla pokoju lub też, jak spotykamy to u wielu teoretyków, pedagogika pokoju – dyscyplina afirmująca pokojowe aspekty relacji międzyludzkich.

Kraj nasz doświadczył wielu wojennych okrucieństw, szczególnie uwidoczniła to II wojna światowa, jej dramatyczne aspekty, nieznanе dotąd ludzkości, jak nienawiść rasowa, wyniszczająca określone grupy ludzkości, eksterminacja obejmująca także świadomą likwidację dorobku kulturowego ze szczególnym jej przejawem, jakim był Holocaust.

W ostatnich latach, zwłaszcza po tragicznych wydarzeniach z 11 września, wiele miejsca poświęca się problematyce wychowania dla pokoju¹. Proces ten,

---

¹ M.in. E. A. Wesołowska, *Współpraca między narodami i wychowanie dla pokoju – problemy społeczne i pedagogiczne*, Toruń 1993; W.

będący integralną częścią całościowego procesu kształtowania osobowości młodego człowieka, poprzez działania prowadzone zarówno na terenie szkoły, jaki i rodziny, wydaje się być szczególnie pożądanym we współczesnym świecie, pełnym chaosu, zagrożeń i niebezpieczeństw. Narastające zagrożenia, otwarte konflikty międzynarodowościowe, światowe problemy gospodarcze, wojny o surowce naturalne, a także kryzys wartości i idei, nadaje pedagogice pokoju nowego oblicza. Opierając się na opinii Eugenii Anny Wesołowskiej, należy stwierdzić, iż wychowanie dla pokoju w duchu międzynarodowej współpracy ściśle wiąże się od lat z polskim modelem kształcenia i wychowania². Założenia programowe edukacji humanistycznej, uwzględniającej wiedzę o dziedzictwie kulturowym i historycznym, mogą w procesie kształcenia wpływać na wychowanie w duchu tolerancji, szacunku dla tradycji czy kultury i odrębności innych narodów, w sprzeciwie wobec działań wojennych, a z afirmacją dla ruchów na rzecz pokoju.

Sztuka od początku swego istnienia odzwierciedlała aspekty wojny, służyła zapisywaniu ludzkiego życia i ukazywała bardzo różne jego obrazy. Nadzie-

ję zachowania ludzkości, tożsamości człowieka, pokładano właśnie w sztuce, jej symbolika miała za zadanie przekazać ważne treści i zachować je dla przyszłości. Herbert Read, któremu nauka zawdzięcza koncepcję „wychowania przez sztukę”, widział w sztuce szansę dla człowieka wyniesienia się ponad działania destrukcyjne oraz możliwość wpisania się w „moralne odrodzenie się ludzkości”³. Obcowanie ze sztuką, jego zdaniem, a w szczególności świadome z niej korzystanie, jest „wychowaniem do wolności i pokoju”, gdyż rodzi wspólnotę jednostek i integruje osobowości ludzkie⁴. Podobną rolę przyznała sobie literatura, która od zawsze reagowała na okrucieństwa wojny, pełniąc rolę przekazu i interpretacji, inne dziedziny sztuki (muzyka, film), nie pozostają do dziś obojętne na te ważne nurtujące ludzkość problemy.

Współczesność eksponuje jeszcze jedną, niezwykle pożądaną płaszczyzną edukacji, która wydaje się być niezbędna w kształceniu postaw propokojowych. Jest nią edukacja wielokulturowa – subdyscyplina pedagogiczna, otwierająca szerokie możliwości działań edukacyjnych idących w kierunku budowania idei dla pokoju.

Konieczność uwzględniania w edukacji wątków międzykulturowych wymuszona została zmianami społecznymi we współczesnym świecie. Pierwsze

Troć, *Wychowanie dla pokoju we współczesnej szkole*, [w:] red. I. Mroczkowski, E. A. Wesołowska, *Pokój – dialog – edukacja*, Płock 2003; *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, red. J. Gnitecki, J. Rutkowiak, Warszawa-Poznań 1999.

² E. A. Wesołowska, *Wychowanie dla pokoju w pracy szkoły*, Warszawa 1989.

³ H. Read, *Warunki dla pokoju*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1967/1, s. 7.

⁴ S. Morawski, *Postłowie* do książki H. Read’a *Sens sztuki*, Warszawa 1994, s. 226.

sygnały to rezultaty dwóch wojen światowych – rozpad dotychczasowych społeczności – zgładzonych lub przemieszczonych terytorialnie, co w konsekwencji zaowocowało przerwaniem ciągłości kulturowej. Kolejnym punktem zwrotnym był rozwój cywilizacyjny świata, w szczególności ten rozpoczynający się od połowy XX wieku. Jego konsekwencją stała się masowa fala emigracji, co zaskutkowało przemieszaniem się kulturowym społeczeństw pod względem religijnym i etnicznym. Rezultatem tych procesów stał się globalny świat i nie mały w nim udział ma Europa, w której funkcjonują liczne wielokulturowe społeczności i gdzie konstytuuje się nowy model współżycia różnych narodów, religii i kultur.

Ukazana powyżej triada terminologiczna, jaką są „wychowanie dla pokoju”, „wychowanie przez sztukę” i „wychowanie w kontekście wielokulturowości”, to trzy niezwykle istotne płaszczyzny, wokół których koncentrują się głosy autorów z różnych krajów świata, zamieszczone w monografii *Pokój jako przedmiot międzykulturowej edukacji artystycznej*⁵, opracowa-

---

jako źródło inspiracji edukacji międzykulturowej; Aaron Eckstaedt, *Muzyczne idee o pokoju? Dlaczego i jak chasydzkie Nigunim może służyć wychowaniu międzykulturowemu dla pokoju?*; Wolfgang F. Stroch, *Wkład pedagogiki muzycznej w aktualną sytuację pedagogiki Holocaustu w Niemczech*; Dorit Klebe, *Kultura muzyczna młodzieży imigranckiej pochodzenia tureckiego w Niemczech w przestrzeni napięcia między religią a antyryzykiem – koncepcje międzykulturowej edukacji muzycznej*; Bogumiła Tarasiewicz-Ciesielska, *Pieśń ludowa czynnikiem dialogu międzykulturowego na przykładzie kultury lemkońskiej*; Alicja Gronau-Osińska, *Mariana Borkowskiego wołanie o pokój jako imperatyw kateryczny. Analiza cyklu Pax in terra*; Elżbieta Frołowicz, *Siedem bram Jerozolimy Krzysztofa Pendereckiego w kontekście edukacji ku wartościom*; Dominika Porębska-Kwaśnik, *Symbole i przekazy pokoju w polskiej muzyce dramatycznej w pierwszej połowie XX wieku (1901-1926)*; Unsu Kang, *Pokój jako inspiracja kantaty Pokój na zielonej ziemi, gdzie świeci słońce, koreańskiego kompozytora Sukhi Kanga*; Grzegorz Rubin, *Elementy patriotyczne w twórczości chóralnej Romualda Twardowskiego*; Renata Skupin, *Cage, Stockhausen, Scelsi – trzy głosy w dialogu międzykulturowym*; Rafał Ciesielski, *Muzyka zagrożona? Polska krytyka muzyczna okresu międzywojennego wobec uzurpacji totalitarnych w muzyce*; Carola Schormann, *It's All Good i The Taliban Song Toby Keitha – muzyka country w USA pomiędzy pragnieniem pokoju a gotowością natarcia*; Halyna Nikolayi, *Tematyka pokoju w twórczości ukraińskiego kompozytora Vitalija Gubarenki – komentarz pedagogiczny*; Wita Szulc, *Dramaty współczesnego człowieka: wypędzenia, prześladowania, samotność w pryzmacie bajki o Czterech muzykantach z Bremy*; Irina Surina, *Kazbiek Gajsanow, Międzykulturowe wzajemne oddziaływanie jako sposób poznania obrazu świata*; Anna Jeremus, *Rola artysty w wychowaniu estetycznym dla pokoju*; Elżbieta Kal,

---

⁵ Günter Kleinen, *Odkrywanie muzyki jako medium w edukacji politycznej – muzyczne wychowanie dla pokoju*; Siegmunt Helms, *Pieśni za i przeciw przemocy – pieśni wojenne i pieśni o pokoju w wychowaniu dzieci i młodzieży w Niemczech*; Jarosław Chaciński, *Muzyka polska a kulturowy kontekst wojny i pokoju – konsekwencje pedagogiczne*; Zenona Rondonańska, *Aspekt wojny i pokoju w pieśniach ludowych na Warmii i Mazurach z XVIII i XIX wieku*; Dariusz Kubinowski, *Folklor taneczny pogranicza*

nej we współpracy z niemieckim środowiskiem akademickim, pod redakcją Jarosława Chacińskiego.

Wychowanie dla pokoju a edukacja muzyczna

„Każda dobra muzyka rozsiewa pokój, jest muzyką pokoju” – cytatem Pablo Casals rozpoczął swoje rozważania Günter Kleinen (Universität Bremen, Niemcy). Znaczące miejsce w monografii zajmują właśnie teksty autorów niemieckich, a podjęta przez nich problematyka oscyluje wokół trudnych dla tego kraju tematów, zarówno wynikających z kontekstu hi-

---

Wojna i pokój w sztuce XX wieku. Obraz, kontekst, doświadczenie, metoda; Adam Mazurkiewicz, *Niedyskretny urok okrucieństwa. Funkcja obrazów przemocy w literaturze popularnej (na przykładzie polskiej twórczości fantasy);* Marta A. Sałapata, *Wojna w komuterze. O nowych (starych) zagrożeniach dla pokoju w grach komputerowych;* Marlena Pietrzykowska, *Gdańsk i jego dzieje inspiracją twórczą współczesnych kompozytorów polskich;* Maria Kaczmarkiewicz, *Muzyka formą dialogu;* Renata Gozdecka, *Wojna i pokój w treściach kształcenia muzycznego w szkolnictwie powszechnym;* Josef Sulz, *Utrata ciszy. Socjologiczne obserwacje i muzyczno-pedagogiczne konsekwencje;* Anna Pikała, *Rola międzykulturowej edukacji estetycznej w zakresie upowszechniania wartości ogólnoludzkich;* Violetta Przeremska, *Edukacja muzyczna a ideologia wychowawcza w Polsce w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości (po 1918 roku).* Wybrane teksty zostały opublikowane również w języku niemieckim w tłumaczeniu Brygidy Paślawskiej i Jarosława Chacińskiego.

storycznego, jak też współczesności. Historia wszakże pozostawiła po sobie tragiczne doświadczenia wojenne, a współczesność – trudny w realizacji dialog z mniejszościami narodowymi. Eksponowana w Niemczech pedagogika międzykulturowa, której obecność wynika przede wszystkim z faktu istnienia w kraju mniejszości narodowych (zwłaszcza tureckiej), narzuca określone rozwiązania pedagogiczne.

Autor nakreśla szerokie możliwości oddziaływań muzyką na rzesze młodych odbiorców, wzrastających w klimacie dialogu międzykulturowego, naznaczonego również echemi przeszłości. Wszakże istotne politycznie dla Niemców daty (noc kryształowa, holocaust, II wojna światowa) można połączyć z muzyką i odpowiednio opracować na lekcjach. Pomocne mogą okazać się ważne dzieła z dorobku kultury europejskiej, jak m.in. muzyka Johna Williamsa z filmu Stephena Spielberga *Lista Schindlera*, *Ocalały z Warszawy* Arnolda Schönberga czy *War Requiem* Benjamin Brittena. Refleksja Autora koncentruje się na stwierdzeniu, iż oddziaływanie muzyki jako politycznego medium wymaga wielkiej sztuki przekazu. Bowiem muzyka, która sama w sobie nie jest w stanie stworzyć pokoju, może wytworzyć wiele pozytywnych relacji, zmniejszyć agresję, wspierać tolerancję, czy też wpłynąć na dialog osób będących w konflikcie.

Ważną część monografii stanowią teksty poświęcone historycznym aspektom kultury muzycznej odnoszącym się

do wojny i pokoju. Takie historyczne ujęcie, od końca XIX wieku do współczesności, znalazło się w centrum zainteresowań Siegmunda Helmsa (Koln, Niemcy), który ukazał historię pieśni niemieckiej w kontekście jej przesłań ideologicznych i możliwości za jej pomocą wpływania na postawy młodych Niemców. Pieśń, jako wypowiedź za i przeciw przemocy, pieśni wojenne, żołnierskie i pieśni o pokoju, stały się w Niemczech, zarówno w XIX wieku, jak też po II wojnie światowej, narzędziem nakierowanym na manipulację dzieci i młodzieży. Smutny to fakt, zwłaszcza że obecny był w świadomości największych dyktatorów ostatniego stulecia, od Hitlera, Stalina i Mao Tse-Tunga począwszy, a na Saddampie Husajnie skończywszy. W materiale analitycznym przedstawionym przez Autora tekstu zauważamy, iż szkolne „wychowanie wojenne” i śpiew, ukierunkowane na wojnę, były w szczególności eksponowane w okresie I wojny światowej, dopiero po 1918 roku zaczęto sprzeciwiać się gloryfikacji wojny w szkołach, zaś wcześniej pieśni związane z pokojem należały do wyjątków. Patrząc z perspektywy historii i zbliżając się do okresu u progu II wojny światowej, dowiadujemy się, iż naród niemiecki ulegał silnej propagandzie. Wykorzystywano do niej nie tylko pieśni żołnierskie, ale również muzykę rozrywkową i to w niej opiewano rasizm, narodową wspólnotę i oddanie wodzowi. Nowe media, jakie docierały do coraz szerszych kręgów, wykorzystywano w charakterze propagandy. Jak akcentuje Autor, lekcje muzyki bez ideologii były

niemożliwe, a najważniejszym zadaniem było wychowanie do muzyki nie jako do sztuki, a poprzez muzykę ukształtowanie (niemieckiego) narodu o odpowiednim kręgosłupie politycznym. Piosenka w tym układzie, poprzez treści, jakie niosła, służyła politycznie, zaś później, już w okresie NRD, jako element nauczania w ramach przedmiotu szkolnego odgrywała bardzo ważną rolę.

Edukacja muzyczna w kontekście wychowania dla pokoju to znaczący obszar rozważań zawartych w tekście Jarosława Chacińskiego (Akademia Pomorska, Słupsk), aczkolwiek problematyka wojny i pokoju została ukazana w artykule z szerokiej perspektywy polskiej twórczości muzycznej od średniowiecza po współczesność. Autor rozpoczął analizę od narodzin etosu rycerstwa w muzyce, zatrzymując się dłużej na muzyce przełomu XVIII i XIX wieku, eksponując szczególnie ważny okres romantyzmu z kluczowymi postaciami, jak Chopin czy Moniuszko. Historycznie uwarunkowane dzieje narodu polskiego miały ogromny wpływ na różnorodne intencje kompozytorów tego okresu, które często stanowiły swoiste włączenie się muzyką w nurt działań rodaków walczących i upominających się o własną niepodległość. Ten romantyczny obraz naszego narodu, jak słusznie stwierdza Autor, nigdy nie został w muzyce wyciszony. Można go odnaleźć na kartach dziejów naszego kraju niemal do współczesności, co w artykule jest poddane szczegółowej analizie: od socrealizmu po

twórczość Jacka Kaczmarskiego. I daje to niezwykle czytelny obraz wpływu wydarzeń historycznych na kształt polskiej edukacji muzycznej, uwarunkowanej trzema wyodrębnionymi etosami wychowawczymi: chrześcijańskim, patriotycznym oraz etosem humanizmu, nauki i pracy. Treści nauczania szkolnego przedmiotu muzyka w naszym kraju uwzględniają obecność zarówno muzyki artystycznej, jak też muzyki związanej z polskim „narodowym etosem wychowawczym”, eksponując w szczególności tematykę pokojową w kontekście postaw antywojennych, wyrażaną w dziełach muzycznych.

W nurcie rozważań dotyczących kontaktów polsko-niemieckich w ujęciu historycznym osadzony jest kolejny artykuł autorstwa Zenony Rondomańskiej (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn). Eksponuje on w szczególności problematykę wojny i pokoju w pieśniach ludowych, powstałych na Warmii i Mazurach na przełomie XVIII i XIX wieku. Okres ten, naznaczony panowaniem pruskim, zaowocował licznymi kompozycjami polskimi oraz regionalnymi, odzwierciedlającymi zbiorową pamięć ludności, w czasie kiedy przynależała do państwa polskiego oraz tęsknotę za utraconą ojczyzną. Autorka z wnikliwością analizuje wybrane wersy pieśni, doszukując się w nich głębokich treści związanych z trudami ludzkiej egzystencji minionych czasów, jakże nieprzystających do współczesności.

Międzykulturowa edukacja muzyczna w kontekście wychowania dla pokoju

W ostatnich latach obserwuje się znaczący wzrost zainteresowania międzykulturową edukacją muzyczną. Tendencję tę odzwierciedlają treści nauczania przedmiotu muzyka oraz liczne projekty edukacyjne realizowane w obrębie współczesnej dydaktyki⁶. Trend ten wymusiło wiele zjawisk, do których zaliczyć można etniczną różnorodność narodów, chęć ich poznawania i zrozumienia, wzajemne sąsiedztwo czy też konieczność współegzystowania ponad podziałami narodowościowymi. Rozwijanie w uczniach tak zwanych kompetencji kulturowych, opierających się na wrażliwości i tolerancji na inność, poszukiwaniu obszarów porozumienia, dróg ku rozwiązywaniu konfliktów czy przeciwdziałaniu rasizmowi, wydaje się być współcześnie ważnym obszarem artystycznej edukacji.

Problematyka ta stała się tematem wiodącym trzeciej, obszernej części

---

⁶ Chodzi tu o zajęcia realizowane w oparciu o ścieżki edukacyjne, wprowadzone do nauczania wraz z ostatnią reformą szkolnictwa. Znanym sposobem kształtowania w uczniach tzw. kompetencji kulturowych jest również praca metodą NIKE (nauczanie interkulturowe w kontekście europejskim). Nauczyciel planuje zajęcia wykorzystując istniejącą w klasie różnorodność osób-uczniów – ich charakterów, postaw, poglądów, w celu podkreślenia wartości tego zjawiska i możliwości wykorzystania go we wspólnych działaniach.

monografii, w której autorzy ukazali szeroki zakres wpływów różnorodnych kultur w obszarze edukacji oraz możliwości ich wykorzystania w różnorodnych działaniach edukacyjnych.

Ponadczasowe, uniwersalne idee humanistyczne, ujęte przez kolejnego autora opracowania – Dariusza Kubinowskiego (UMCS Lublin) – w postaci trzech zjawisk kulturowych, jak folklor, taniec i pogranicze, stanowią olbrzymie bogactwo form, treści i, jak wskazuje autor, mogą mieć kapitalne znaczenie dla współczesnej artystycznej edukacji międzykulturowej. Wszak pogranicze kulturowe stwarza naturalną potrzebę zgodnego współżycia narodów, gdzie dialog stanowi tradycyjną formę rozwiązywania konfliktów, a sztuka ważną przestrzeń oddziaływań wychowawczych. Pomimo różnorodności tematycznej związanej z obszarami działań edukacji międzykulturowej, różnorodności terenów geograficznych, wreszcie całkowitej odmienności kultur omawianych narodów, artykuły zawarte w tej części monografii łączy jedno wielkie wspólne ogniwo: pokój jako naczelne zadanie i wartość w tym wielokulturowym tygł. Pokój jako temat działań w obszarze sztuki, również muzyki. Poza wspomnianym wyżej wschodnim pograniczem polskim znalazły się bowiem w monografii muzyczne idee o pokoju obecne w muzyce jidysz i służące wychowaniu międzykulturowemu dla pokoju (Aaron Eckstaedt, Hamburg, Niemcy) oraz koncepcje międzykultu-

rowych lekcji muzyki realizowanych wśród młodzieży imigranckiej pochodzenia tureckiego (Dorit Klebe, Universität der Kunst, Berlin). Klebe od wielu lat prowadzi badania dotyczące kultury muzycznej tureckich imigrantów, interesują ją również możliwości opracowywania specjalnych projektów odnoszących się do edukacji międzykulturowej, przeznaczonych dla tej grupy, aby przeciwdziałać napięciom na pograniczu religii i antyryzmu.

Podobne nachylenie tematyczne znajdujemy w kolejnym artykule monografii, który odnosi się do koncepcji pedagogiki Holocaustu realizowanej w treściach niemieckiej edukacji oraz jej rezultatów w codziennym życiu młodych Niemców (Wolfgang M. Stroh, Universität Oldenburg, Niemcy). Autor wskazuje na pewne rozbieżności zachodzące pomiędzy założeniami tej pedagogiki a różnorodnymi wydarzeniami zachodzącymi na ulicach miast niemieckich, które, niestety, odzwierciedlają radykalizm i antysemityzm niemieckiej młodzieży. Szansę na choćby minimalny zwrot w świadomości niektórych uczniów pokłada w konkretnych rozwiązaniach edukacyjnych nakierowanych na wzajemne uzupełnianie się wydarzeń codziennego życia i analiz tego typu zjawisk na lekcjach w szkole (co w terminologii pedagogicznej nazywa „zajęciami zorientowanymi na doświadczenia”).

Wielokulturowy obraz wschodniej części Europy na przykładzie kultury łemkowskiej, przedstawiony przez Bo-

gumiłę Tarasiewicz-Ciesielską (Uniwersytet Zielonogórski), to kolejny obszar możliwości skonsolidowania działań edukacyjnych, wykorzystujących folklor tego regionu jako ważny element międzykulturowego dialogu.

Wojna i pokój źródłem inspiracji współczesnej twórczości kompozytorskiej

Twórczość kompozytorów XX wieku (zwłaszcza wywodzącą się z naszego kraju), w którym swoje piętno odcisnęły dwie wojny światowe, odzwierciedla bogaty zestaw utworów o konotacjach programowych osadzonych w tematyce propokojowej i antywojennej. Szczegółowe zestawienie takich kompozycji przedstawia w monografii wielu autorów (wymieniane są dzieła m.in. Feliksa Nowowiejskiego, Andrzeja Panufnika, Jana Maklakiewicza, Romana Palestra, Romana Maciejewskiego, Krzysztofa Pendereckiego, Marty Ptaszyńskiej, Wojciecha Kilara). Prezentację tego typu utworów znajdzie czytelnik w artykule Renaty Gozdeckiej (UMCS Lublin), która omówiła możliwości wykorzystania tej bogatej literatury w powszechnej edukacji muzycznej. Poza artykułem tej autorki, w ostatniej części monografii znalazły się też teksty Anny Pikały i Violetty Przerembskiej (Uniwersytet Łódzki), dotyczące analizy treści ideowo-pedagogicznych, które odnoszą się bezpośrednio do edukacji estetycznej,

ukazujące pokój jako kluczową wartość trudnego procesu edukacji młodego pokolenia. To młode pokolenie, jak zauważa z kolei Josef Sulz (Universität Mozarteum Salzburg, Austria), otoczone wszechobecnym hałasem, nie zauważa ogromu doznań metafizycznych, stanowiących o „wewnętrznym pokoju” człowieka, ujmowanym w sensie psychologicznym. Kontemplacja ciszy jako postulat edukacyjny może stanowić ważny element skonstruowanego przez Autora modelu dydaktycznego, również w kontekście terapeutycznym.

Znaczącą część monografii zajęły teksty poświęcone właśnie analizie wybranych utworów muzycznych ostatniego stulecia, powstałych z potrzeby zmanifestowania przez kompozytorów własnej postawy antywojennej. Czytelnik znajdzie tu niezwykle wnikliwą i profesjonalną analizę *Pax in terra* Mariana Borkowskiego (Alicja Gronau-Osińska, AMFC Warszawa) oraz osadzony na płaszczyźnie aksjologicznej tekst poświęcony wspomnianym wcześniej *Siedmiu bramom Jerozolimy* Krzysztofa Pendereckiego (Elżbieta Frołowicz, AM Gdańsk). Przesłanie przekazane przez kompozytora do odbiorcy jest wołaniem o pokój, tolerancję, wyniesienie się ponad podziały – głos nadziei na pokojowe współistnienie w tym gorącym punkcie globu, głos jakże pożądany i aktualny dla współczesnego świata.

W monografii wyeksponowane zostało jeszcze jedno ważne miasto, zwłaszcza dla polskiej historii i kultury

– Gdańsk, miasto, które zainspirowało wielu kompozytorów i twórców dzieł plastycznych i literackich, miasto, które w dziejach naszego narodu funkcjonuje również jako symbol pokoju (Marlena Pietrzykowska, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz).

Różnorodne symbole i przekazy pokoju, odnoszące się do polskiej muzyki dramatycznej początku XX wieku odczytać można z kolei w tekście Dominiki Porębskiej-Kwaśnik (Akademia Świętokrzyska, Kielce), podobne analityczne nachylenie prezentuje również tekst Grzegorza Rubina (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz). Autor, eksponując elementy patriotyczne w twórczości R. Twardowskiego, ukazuje kompozytora krzewiącego patriotyzm jako wartość narodową, ale jednocześnie wartość akceptującą inne kultury oraz ich prawa. Podobne refleksje znajdujemy też w artykule Rafała Ciesielskiego (Uniwersytet Zielonogórski), który scharakteryzował polską krytykę muzyczną okresu międzywojennego wobec uzurpacji totalitarnych w rosyjskiej i niemieckiej muzyce. Analiza materiału muzycznego wskazała, iż w obu krajach muzyka stała się istotnym narzędziem propagandowym, oddziaływującym na społeczeństwo i zyskującym wymiar polityczny.

Wśród licznych nazwisk kompozytorów, które pojawiają się w wielu artykułach monografii, podkreślić należy trzech innych wybitnych twórców-orientalistów (jak określa ich Renata Skupin, Akademia Muzyczna Gdańsk). Cage,

Stockhausen, Scelsi, bo o nich mowa, jako interioryzujący elementy wschodnie w swojej twórczości, wskazują, zdaniem Autorki, na możliwości dialogu językiem sztuki-muzyki między Orientem i Okcydentem, który może prowadzić do pozytywnych relacji międzykulturowych. Autorka wskazuje, że muzyczny orientalizm, obecny w twórczości tych trzech kompozytorów, może pomóc w uczeniu się tolerancji i akceptacji inności.

Jako Polacy czulibyśmy pewien niedosyt, gdyby wśród grona wymienionych w monografii kompozytorów zabrakło naszego największego twórcy – Fryderyka Chopina. Artykuł Barbary Literskiej (Uniwersytet Zielonogórski) omawia wybrane aspekty muzycznej recepcji Chopina w XIX-wiecznej Europie w kontekście wpływu jego dzieł nie tylko na ówczesne salonowe środowiska, ale także mniejsze mieszczańskie. Zdaniem Autorki wychowanie młodych ludzi dla pokoju, również w aspekcie edukacyjnym, z wykorzystaniem muzyki Chopina, może zmierzać w kierunku emocjonalnej stabilizacji słuchaczy oraz wykonawców i nieść wiele korzyści.

Pokój, jako temat wiodący, stał się inspiracją kolejnego utworu omawianego w tej części monografii, mianowicie kantaty *Pokój na zielonej ziemi, gdzie świeci słońce* Sukhi Kanga. Idea, jaka przyświecała jego powstaniu ma ścisły związek z historią narodu koreańskiego, obrazuje radość jaką niesie

pokój po okupacji japońskiej⁷ (artykuł Unsu Kang, Seul, Korea Płd.).

Semantyczność muzyki współczesnej – a dotyczy to określonych utworów – daje odbiorcy szerokie możliwości interpretacji, co w przypadku działań edukacyjnych może eksponować znaczące walory. Z jednej strony może pokazywać uczniom istotne wartości humanistyczne dzieła z głęboką ideą propokojową jako wyraz przekonań twórcy (artykuł Halyny Nikolay, Uniwersytet Sumy, Ukraina), z drugiej zaś – całkowicie odmienne przeznaczenie, gloryfikujące agresję, przemoc, podsycające lęk (Carola Schormann, Universität Lüneburg, Niemcy). Tekst tej autorki podejmuje niezwykle ważne zagadnienie związane z pewnego rodzaju manipulacją, jakiej poddawany jest słuchacz, szczególnie młodego pokolenia, idącą w kierunku inicjowania określonych poglądów politycznych. Analiza materiału muzycznego, jaka znalazła się w tekście, ukazała, jak mało stabilna może być relacja pragnienia pokoju i gotowości do ataku.

Wojna i pokój w kulturze, filozofii, literaturze, muzyce i sztukach plastycznych

Problematykę wojny i pokoju, odnoszącą się do świata sztuki, można analizować na wielu płaszczyznach. Wśród

⁷ Utwór został zamówiony przez władze miasta Seul w 1992 roku i dedykowany był Krzysztofowi Pendereckiemu.

nich wymienić można płaszczyznę wizualizacyjną, werbalną i percepcyjną. Po prostu – jak czytamy w artykule Elżbiety Kal (Akademia Pomorska, Słupsk) – najprostszy do opisanego wydaje się aspekt obrazu, ukazujący w kontekście treściowo-symbolicznym przemoc, tragedie ludzkie, ból czy śmierć, oraz z drugiej strony – ład, harmonię czy zgodę. Zatem pokój w sztukach wizualnych to najczęściej prezentacja statyczna korzystająca z określonych symboli, a wojna zazwyczaj ukazywana bywa w sposób narracyjny, bitewny, dynamiczny. Obszerna analiza różnorodnych dzieł plastycznych, jakiej przekrojowo dokonała Autorka, ukazuje twórczość artystów: malarzy, rzeźbiarzy, obrazujących okrucieństwa wojenne, począwszy od najdawniejszych czasów (reliefy pochodzące z IX wieku p. n. e.), poprzez *Guernicę* Pabla Picassa, inspirowaną wydarzeniami wojennymi z Hiszpanii (1937), czy polskie malarstwo Andrzeja Wróblewskiego z serii wojennej z cyklu *Rozstrzelania*, a skończywszy na pracy Zbigniewa Libery *Obóz koncentracyjny Lego* (1996), zwracającej uwagę na groźny potencjał tkwiący w kulturze masowej, której produktem są m.in. dziecięce zabawki. Kontynuację tego wątku znajdujemy w tekście Marii A. Sałapaty (Akademia Pomorska, Słupsk), która zauważa, iż współczesne gry komputerowe często prezentują relacje międzyludzkie oparte na agresji i przemocy, co może skutkować silnym wpływem na psychikę zwłaszcza młodego widza i zakłócać jego równowagę emocjonalną.

Ważne miejsce w tej części monografii zajmują artykuły sytuujące tematykę okrucieństwa, przemocy i nieposzanowania człowieka jako istoty naczelnej w obszarze literatury (wspomniana powyżej płaszczyzna werbalna). Brutalizacja, szczególnie ta nieumotywowana artystycznie, obecna jest na łamach wielu współczesnych opowieści (w tym przypadku analiza dotyczyła powieści *fantasy*), a jak zauważa Adam Mazurkiewicz (Uniwersytet Łódzki), prezentowane w nich opisy przemocy często przekraczają granice dobrego smaku i wrażliwości czytelnika. Autor kończy pytaniem retorycznym, w jakiej żyjemy epoce, skoro bawią nas (nieważne, że fikcyjne) bezsensowne akty okrucieństwa?

Wrażliwość młodego czytelnika można kształtować natomiast, jak zauważa Wita Szulc (Uniwersytet Wrocławski), poprzez metaforyczne interpretacje bajki jako gatunku literackiego. Za przykład posłużyła tutaj bajka braci Grimm *Czterej muzykanci z Bremy*, w której można znaleźć wiele symboli wolności, bezpieczeństwa oraz przeciwstawienia się prześladowaniom i samotności. Autorka konkluduje, iż obraz dramatu współczesnego człowieka, ukazany w bajce, może mieć ważne oddziaływanie terapeutyczne i pokazywać młodemu odbiorcy sposoby głębszego zrozumienia tego złożonego zjawiska.

Współistnienie różnych rodzajów sztuki, zwłaszcza w obszarze dydaktyki, może zaistnieć, jak wspomniano powyżej, również w dziedzinie muzyki (płaszczyzna percepcyjna). Alicja

Gronau-Osińska (AMFC Warszawa) twierdzi, iż analiza dzieła muzycznego w kontekście edukacyjnym wymaga szerokiego spojrzenia na utwór, nie tylko w aspekcie technicznym, odnoszącym się do różnorodnych warstw percepcyjnych, ale również jego wymiaru humanistycznego. Analizując utwór, szukamy więc w nim odniesień historycznych, inspiracji czy też kontekstów symbolicznych. Zastanawiamy się, co decyduje o komunikatywności utworu. Połączenie obu obszarów ukazuje pełen obraz dzieła i daje, zwłaszcza na polu edukacyjnym, szerokie możliwości docierania w ten sposób do współczesnego odbiorcy. Kontekst takich stwierdzeń znalazł się w tekście Anny Jeremus (AMFC Warszawa, filia w Białymstoku), która zauważa, iż wszyscy artyści (wokaliści) eksponujący poprzez swoją twórczość wartości humanistyczne, w świecie pełnym nienawiści, wrogości i agresji, zmiernają w kierunku dialogu na rzecz pokoju.

O muzyce jako formie dialogu czytelnik monografii przeczytał również w artykule autorstwa Marii Kaczmarzewicz (Akademia Świętokrzyska, Kielce). Znalazły się w nim różnorodne refleksje podkreślające znaczenie muzyki w ogólnoludzkich kontaktach oraz cytaty wielkich humanistów, jak np. Jana Pawła II, który był wielkim orędownikiem działań na rzecz pokoju.

O koncepcji pokojowego dialogu kultur czytamy też w tekście Iriny Suriny i Kazbieka Gajsanowa (Akademia Pomorska, Słupsk). Dialog kultur, ich zda-

niem, jest sposobem wyrażenia gotowości do personalnej komunikacji kulturowej lub do komunikacji między narodowościami. Dialog taki nie musi odrzucać możliwości zapożyczenia przez jedną kulturę wzorców innej grupy, powinien natomiast akceptować takie działania. Autorzy formułują w artykule ważną tezę edukacyjną, iż nauczanie w kontekście dialogu kultur powinno uwzględniać stworzenie dydaktyczno-metodycznych warunków do komparatywnego studiowania swojej i obcej kultury.

*

W recenzowanej monografii znalazło się ponad trzydzieści różnorodnych artykułów, zarówno autorów z naszego kontynentu, jak też z pozaeuropejskiego kręgu, którym bliska jest problematyka wojny i pokoju. Poddali oni analizie szerokie spektrum dzieł, od muzycznych poprzez plastyczne oraz

literackie, rysując tym samym swoje czytelne propokojowe poglądy. Jak wykazała analiza treści artykułów, przyznali oni sztuce bardzo ważne role: wpływania na pozytywny obraz świata, budowania pomostów skierowanych ku dialogowi, przestrzegania przed zagrożeniami, refleksji.

Problematyka ta ma olbrzymie znaczenie w kontekście edukacyjnym. Wprowadzanie uczniów w świat sztuki programowo związanej z tematyką wojny i pokoju, które samo w sobie jest działaniem wychowawczym na rzecz pokoju, powinno znaleźć swoje miejsce w każdej szkole na świecie. Dzieła, które skłaniają do refleksji nad okrutnością i nieszczęściem wojny, które swoim brzmieniem wiodą słuchacza w odległe obszary wzbudzone wyobraźnią. Wszakże to muzyka właśnie podnosi słuchacza na duchu, koi ból, propaguje ideę zgody, buduje pojednanie i pokój.

DOI: 10.2478/v10075-008-0010-z

Tomasz Jasiński

Anna i Zygmunt M. Szwejkowscy, *Dramma per musica*, cz. 1, [w serii:] *Historia muzyki XVII wieku*, t. 5, *Muzyka we Włoszech*, red. Zygmunt M. Szwejkowski, *Musica Iagellonica*, Kraków 2008

Szeroko zakrojone i niezwykle ambitne przedsięwzięcie muzykologiczne Zygmunta M. Szwejkowskiego, *Historia muzyki XVII wieku*¹, wzbogaciło

---

dzieje muzyki w siedemnastym wieku: *Muzyka we Włoszech I: Pierwsze zmiany* (autor Z. M. Szwejkowski, współpraca A. Patalas), ss. 120 + *Material nutowy*, ss. 14, *Muzyka we Włoszech II: Technika polichóralna* (autor Z. M. Szwejkowski, współpraca A. Patalas), ss. 124 + *Material*

---

¹ Dotąd ukazały się trzy ogniwa planowanej na kilkadziesiąt tomów serii ujmującej